

ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ

ଭାଗ-୨

ଭୂଗୋଳ

ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ
ସଭିଏଁ ପଢ଼ନ୍ତୁ, ସଭିଏଁ ବଢ଼ନ୍ତୁ

ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଏବଂ
ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ
ଓଡ଼ିଶା, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରାଧିକରଣ,
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଭୂଗୋଳ

ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ନିମନ୍ତେ ଅନୁମୋଦିତ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ପ୍ରସ୍ତୁତି (୨୦୧୧)

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, କଟକ, ଓଡ଼ିଶା

ଲେଖକ ଓ ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ପ୍ରଫେସର ଡ. ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିପାଠୀ (ସମୀକ୍ଷକ)

ଡ. ନିରଞ୍ଜନ ଦାଶ

ଡ. ସୌଦାମିନୀ ରାୟ

ଶ୍ରୀ ଶୈଳେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସଗୁପ୍ତା

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାକର ପ୍ରଧାନ

ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସଂସ୍କରଣର ପ୍ରସ୍ତୁତି (୨୦୧୬)

ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଦୀପ କୁମାର ମହାପାତ୍ର

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାକର ପ୍ରଧାନ

ଡ. ସୁଧାଂଶୁ କୁମାର ମହାନ୍ତି

ଡ. ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର କର

ସଂଯୋଜନା

ଡ. ତିଲୋତ୍ତମା ସେନାପତି

ପ୍ରକାଶକ :

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାର

ମୁଦ୍ରଣ :

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ବିକ୍ରୟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ
ସଭିଏଁ ପଢ଼ନ୍ତୁ, ସଭିଏଁ ବଢ଼ନ୍ତୁ

ଜଗତମାତାଙ୍କର ଚରଣରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ମୁଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଭେଟି ଦେଉଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ମୋତେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେ ହେଉଛି । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ ଭେଟି ମୁଁ ଯେ ଜଗତ ସମ୍ମୁଖରେ ଥୋଇପାରିବି, ତାହା ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଉନାହିଁ । ଏଥିରେ ରହିଛି ମୋର ସମଗ୍ର ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ କରିବାର ଚାବିକାଠି । ଯେଉଁ ନୂଆ ଦୁନିଆ ପାଇଁ ମୁଁ ଛଟପଟ ହେଉଛି, ତାହା ଏହିଥିରୁ ହିଁ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ଏହା ମୋର ଅନ୍ତିମ ଅଭିଳାଷ କହିଲେ ଚଳେ ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି

ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନ

ପ୍ରାକ୍ କଥନ :

ଆମେ ଭାରତବାସୀ ଭାରତକୁ ଏକ ସାର୍ବଭୌମ, ସମାଜବାଦୀ, ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ରୂପେ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ ନେଇ ଓ ଏହାର ନାଗରିକଙ୍କୁ

- ସାମାଜିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ନ୍ୟାୟ ;
- ଚିନ୍ତା, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟୟ, ଧର୍ମାୟ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଉପାସନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ;
- ସ୍ଥିତି ଓ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ସମାନତାର ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ତଥା
- ବ୍ୟକ୍ତି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଐକ୍ୟ ଓ ସଂହତି ନିଶ୍ଚିତ କରି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

ଭ୍ରାତୃଭାବ ଉତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ

ଏହି ୧୯୪୯ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ଆମର ସଂବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ସଭାରେ ଏତଦ୍ୱାରା

ଏହି ସଂବିଧାନକୁ ଗ୍ରହଣ ଓ ପ୍ରଣୟନ କରୁଅଛୁ ଏବଂ ଆମ ନିଜକୁ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛୁ ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ (କ)

୫୧ (କ) ଧାରା : ମୌଳିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକର ନିମ୍ନଲିଖିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

- (କ) ସମ୍ବିଧାନ ମାନି ଚଳିବା ଏବଂ ଏହାର ଆଦର୍ଶ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଜାତୀୟ ପତାକା ଓ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା;
- (ଖ) ଯେଉଁ ସବୁ ମହନୀୟ ଆଦର୍ଶ ଆମ ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା, ତାହାକୁ ସ୍ମରଣ ଓ ଅନୁସରଣ କରିବା;
- (ଗ) ଭାରତର ସାର୍ବଭୌମ, ଏକତା ଓ ସଂହତିର ସୁରକ୍ଷା କରିବା;
- (ଘ) ଦେଶର ପ୍ରତିରକ୍ଷା କରିବା ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଜାତୀୟ ସେବା ପ୍ରଦାନ କରିବା;
- (ଙ) ଧର୍ମଗତ, ଭାଷାଗତ ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ କିମ୍ବା ଗୋଷ୍ଠାଗତ ଭିନ୍ନତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଭାରତର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଏବଂ ନାରାଜାତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦାହୀନାସୂଚକ ବ୍ୟବହାର ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା;
- (ଚ) ଆମର ସଂସ୍କୃତିର ମୂଲ୍ୟବାନ ଐତିହ୍ୟକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଓ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବା;
- (ଛ) ଅରଣ୍ୟ, ହ୍ରଦ, ନଦୀ, ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀ ସମେତ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶର ସୁରକ୍ଷା ଓ ଉନ୍ନତି କରିବା ଏବଂ ଜୀବଜଗତ ପ୍ରତି ଅନୁକମ୍ପା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା;
- (ଜ) ବୈଜ୍ଞାନିକ ମନୋଭାବ, ମାନବବାଦ ଏବଂ ଅନୁସନ୍ଧିତ ଓ ସଂସ୍କାର ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବା;
- (ଝ) ସର୍ବସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତିର ସୁରକ୍ଷା କରିବା ଓ ହିଂସା ତ୍ୟାଗ କରିବା;
- (ଞ) ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସମଷ୍ଟିଗତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ କରିବା, ଯାହା ଦ୍ୱାରା ଆମ ଦେଶ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଓ କୃତିତ୍ୱର ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନକୁ ଅବିରତ ଉନ୍ନତି କରିପାରିବ;
- (ଟ) ମାତା ବା ପିତା ବା ଅଭିଭାବକ, ତାଙ୍କର ଛଅ ବର୍ଷରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସନ୍ତାନ ବା ପାଳିତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭର ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇ ଦେବା ।

ମୁଖବନ୍ଧ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ

ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ସାମାଜିକ ପ୍ରାଣୀ । ସମାଜରେ ତାର ଜନ୍ମ, ବିକାଶ ଓ ବିଲୟ । ସେହି ସମାଜ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନକୁ “ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ” କୁହାଯାଏ । ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏହି “ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ” ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଭୂଗୋଳର ଏକ ସଂଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ । ଏହା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ ତଥା ଆମ ରାଜ୍ୟ **SCF-2007** ନମୁନା ପାଠ୍ୟ ଖସଡ଼ା ଉପରେ ଆଧାରିତ ।

“ଭୂଗୋଳ”ରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏ ବିଶାଳ ପୃଥିବୀର ଗଠନ, ପରିପାର୍ଶ୍ବ, ଜଳବାୟୁ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ପାଏ । ଏହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଟି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଏକ ଅଭିନବ ରୂପରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ପ୍ରଥମ କରି ‘ତୁମ ପାଇଁ କାମ’ ଓ ‘ଜାଣିବା କଥା’ର ପ୍ରଚଳନର ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଜଣେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ମନଯୋଗ ଦେଇ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଟିର ସମସ୍ତ ବିଭାଗ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ବିଶେଷତଃ ଭୂଗୋଳର ବାସ୍ତବ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପଲବ୍ଧି କରିବ ବୋଲି ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ।

ପୁସ୍ତକଟିର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ରାଜ୍ୟର କୋଣାନୁକୋଣରୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଅଭିଜ୍ଞ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷିକାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆୟୋଜିତ ଏକ କର୍ମଶାଳାରେ ନିରୀକ୍ଷିତ, ଆଲୋଚିତ ଓ ସମୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ବିଜ୍ଞ ପ୍ରସ୍ତାବ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ପରିଶେଷରେ ଏହି ଶ୍ରମ ସାପେକ୍ଷ ସଂପାଦନାରେ ସଂପୃକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷିକା, କର୍ମଚାରୀ, ଅଧିକାରୀ, ଲେଖକ ମଣ୍ଡଳୀ, ସମୀକ୍ଷକ, ସଂଯୋଜକ ଓ ମୁଦ୍ରାକରଙ୍କୁ ପରିଷଦ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । ତୁଟି ରହିତ ସମ୍ପାଦନା ପାଇଁ ଅଦମ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତୁଟି-ବିରୁଦ୍ଧିର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଅନିଚ୍ଛାକୃତ ତୁଟି-ବିରୁଦ୍ଧି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଶିବାରେ ସହଯୋଗ କଲେ ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ସଂଶୋଧିତ ହେବ । ଧନ୍ୟବାଦ ।

ସଭାପତି
ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା

ମୁଖବନ୍ଧ

ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସଂସ୍କରଣ

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା, ମୂଳ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ପୁସ୍ତକର ଏକ ନୂତନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷାଗତ, ତଥ୍ୟଗତ ଓ ପ୍ରଶ୍ନଗତ ବିଷୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଅଛି । ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଅଧିକ ସମୟ ଉପଯୋଗୀ କରିବାପାଇଁ ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସଂସ୍କରଣଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଅଛି ।

ତୁଚ୍ଚଚିତ୍ତ ସମୀକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଓ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଅଛି । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଟିର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସଂସ୍କରଣ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହେଲେ ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ ଓ ସଂଯୋଜକଙ୍କର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ

ସୁଚୀପତ୍ର

ଭୂଗୋଳ

ଅଧ୍ୟାୟ	ପ୍ରସଙ୍ଗ	ପୃଷ୍ଠା
ପ୍ରଥମ	ସମ୍ବଳ	୧-୬
	◆ ସମ୍ବଳର ପ୍ରକାରଭେଦ, ସମ୍ବଳ ସଂରକ୍ଷଣ, ଧାରଣୀୟ ବିକାଶ	
ଦ୍ୱିତୀୟ	ଭୂ-ସମ୍ବଳ, ଜଳସମ୍ବଳ, ପ୍ରାକୃତିକ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀ, ଖଣିଜ ଓ ଶକ୍ତି ସମ୍ବଳ	୭-୩୭
	ଭୂ-ସମ୍ବଳର ବିତରଣ, ସମ୍ବଳର ପ୍ରକାର ଭେଦ, ଭୂବ୍ୟବହାର, ଭୂସମ୍ବଳର ସଂରକ୍ଷଣ, ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭବନ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ମୃତ୍ତିକା ଗଠନର ନିୟାମକ, ମୃତ୍ତିକାର ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶାରେ ମୃତ୍ତିକାର ବିତରଣ ଓ ସଂରକ୍ଷଣ, ଜଳସମ୍ବଳ- ସ୍ଥଳ ଭାଗରେ ଜଳର ବଣ୍ଟନ, ଜଳର ବ୍ୟବହାର ଜଳାଭାବ, ଜଳ ସମ୍ବଳର ସଂରକ୍ଷଣ, ବ୍ୟବହାର ବିତରଣ ଓ ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ, ପ୍ରାକୃତିକ ଉଦ୍ଭିଦର ସଂରକ୍ଷଣ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ସଂରକ୍ଷଣ, ଖଣିଜର ପ୍ରକାରଭେଦ, ଖଣିଜ ଉତ୍ତୋଳନ, ଖଣିଜ ଦ୍ରବ୍ୟର ବିତରଣ ଓ ସଂରକ୍ଷଣ, ଶକ୍ତି ସମ୍ବଳର ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ, ପାରମ୍ପରିକ ଓ ଅଣପାରମ୍ପରିକ ଶକ୍ତି, ଶକ୍ତି ସଂରକ୍ଷଣ	

ତୃତୀୟ	କୃଷି	୩୭-୫୨
	କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟର ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥା, କୃଷିର ପ୍ରକାରଭେଦ, ପ୍ରଧାନ କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ, କୃଷି ଉନ୍ନୟନ- ଭାରତର କୃଷି	
ଚତୁର୍ଥ	ଶିଳ୍ପ	୫୩-୬୪
	ଶିଳ୍ପର ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ, ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅଭିବୃଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା କାରଣ, ଶିଳ୍ପ ଦୁର୍ଘଟଣା, ମୁଖ୍ୟ ଶିଳ୍ପ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ବିତରଣ, ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା, ଶିଳ୍ପ ଅବସ୍ଥିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବେଙ୍ଗାଲୁରୁର ବିଶେଷତ୍ୱ, ସିଲିକନ ଉପତ୍ୟକାର ବିଶେଷତ୍ୱ	
ପଞ୍ଚମ	ମାନବ ସମ୍ବଳ	୬୫-୭୨
	ମାନବ ସମ୍ବଳ, ଜନସଂଖ୍ୟାର ଘନତ୍ୱକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା କାରଣ, ଜନସଂଖ୍ୟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଧାରା, ଜନସଂଖ୍ୟା ଗଠନ, ଜନସଂଖ୍ୟା ପିରାମିଡ, ଜନସଂଖ୍ୟା ତଥ୍ୟ ।	

